

УДК 343.62:355.1-055.2

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2026.93.4.20>

ПИТАННЯ ЗАПОБІГАННЯ НАСИЛЬСТВУ ЩОДО ЖІНОК У ВІЙСЬКОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Ломтєв А.Р.,

бакалавр права,

слухач Військово-юридичного інституту

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого

ORCID: 0009-0001-4044-6715

Пащенко Є.М.,

старший викладач кафедри

Військово-юридичного інституту

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого

ORCID: 0000-0002-7178-0601

Ломтєв А.Р., Пащенко Є.М. Питання запобігання насильству щодо жінок у військовому середовищі в умовах воєнного стану.

У роботі розглядається питання насильницьких правопорушень щодо жінок-військовослужбовців, які перебувають у військовому середовищі (проходження військової служби, виконання функціональних обов'язків за трудовим договором) в умовах воєнного стану. У роботі поставлено питання аналізу динаміки зростання злочинів, пов'язаних з різними видами насильства щодо жінок, та відповідної їх чисельності як жінок-військовослужбовців, так і жінок за різними видами трудових відносин у військовій сфері, з відповідним аналізом проходження служби та роботи в умовах воєнного стану при виконанні бойових завдань і вчинення при цьому насильства як з боку військовослужбовців РФ, так і серед військовослужбовців України.

В роботі проаналізовано ключові матеріали інших наукових дослідників, офіційні статистичні дані, а також здійснено аналіз офіційних публікацій українських та іноземних медіаресурсів, що надає можливість забезпечити повноцінність наданого матеріалу в порівнянні з його актуальним станом на сьогодні, за якого за допомогою ЗМІ можна робити попередні висновки щодо актуальності теми роботи, яка свідчить про систематичність та латентність такої злочинності.

При цьому в роботі акцентовано на детермінації насильницької злочинності у збройних формуваннях України та проаналізовано окремих міжнародний досвід у контексті досліджуваної проблематики, включаючи методи та рекомендації ООН, ЄС, США щодо її запобігання, які також можуть бути використані в системі запобігання насильницькій злочинності військовослужбовців.

Базуючись на проведеному аналізі, зроблено відповідний висновок про необхідність комплексного удосконалення методів та підходів запобігання означеній злочинності, які сприятимуть стабілізації ситуації, пов'язаної з насильством над жінками у військовому середовищі. Ці результати можуть бути використані для вдосконалення процедур захисту жінок, підвищення довіри до системи правосуддя та зменшення латентності насильницьких правопорушень.

Ключові слова: насильство, військовослужбовці, воєнний стан, міжнародний досвід.

Lomtiev A.R., Pashchenko Y.M. The issue of preventing violence against women in the military environment under martial law.

The paper examines the issue of violent crimes against female military personnel in a military environment (military service, performance of functional duties under an employment contract) in conditions of martial law. The paper analyzes the dynamics of the growth of crimes related to various types of violence against women and their corresponding numbers, both among female military personnel

and women in various types of employment relationships in the military sphere, with a corresponding analysis of service and work under martial law while performing combat tasks and the commission of violence by both Russian military personnel and Ukrainian military personnel.

The work analyzes key materials from other researchers, official statistical data, and analyzes official publications in Ukrainian and foreign media resources, which makes it possible to ensure the completeness of the material provided in comparison with its current state, in which the media can be used to make preliminary conclusions about the relevance of the topic of the work, which indicates the systematic and latent nature of such crime.

At the same time, the work focuses on the determination of violent crime in the armed forces of Ukraine and analyzes specific international experience in the context of the issue under study, including methods and recommendations of the UN, EU, and US for its prevention, which can also be used in the system of preventing violent crime by military personnel.

Based on the analysis, a conclusion was made about the need for comprehensive improvement of methods and approaches to prevent such crimes, which will contribute to stabilizing the situation related to violence against women in the military environment. These results can be used to improve procedures for protecting women, increase trust in the justice system, and reduce the latency of violent crimes.

Key words: gender, violence, military personnel, military law, international practice.

Постановка проблеми. Військова служба за участю осіб жіночої статі до початку повномасштабного вторгнення держави-агресора на територію України не мала значного поширення в Україні. Починаючи з 2022 року, відсоток жінок-військовослужбовиць суттєво зріс. За різними джерелами, він становить 10–12% від загальної чисельності військовослужбовців [1; 6; 7]. Водночас простежується тенденція до збільшення кількості правопорушень, пов'язаних із насильницькою злочинністю, як такої, що вчиняється особами різної статі, так і правопорушень, що вчиняються безпосередньо щодо жінок-військовослужбовиць та жінок, які працюють за трудовим договором.

Дослідження проводиться з метою аналізу актуального стану проблематики насильницьких правопорушень, їх запобігання, а також аналізу рішень аналогічної проблематики в інших країнах.

Стан опрацювання проблематики. Правопорушення насильницької спрямованості щодо осіб жіночої статі та військовослужбовиць мали свій початок досліджень у працях низки науковців ще до повномасштабного вторгнення РФ на територію України. Наукові праці були присвячені аналізу статистичних даних, ціні та вазі такої злочинності, детермінантам цього типу правопорушень, а також дотриманню політики гендерної рівності у військових формуваннях України з огляду на забезпечення порядку і дисципліни у військовому середовищі.

Так, у збірнику статей та доповідей Міжнародної науково-практичної конференції за спрямуванням «Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом: запобігання та реагування» низкою авторів було досліджено сексуальне насильство щодо жінок під час збройних конфліктів – як щодо осіб, які мають спеціальний правовий статус, так і щодо цивільних осіб. У ньому зазначається, що сексуальне насильство щодо жінок під час збройних конфліктів визнається одним із найтяжчих злочинів проти людяності та міжнародного гуманітарного права, порушення якого в умовах бойових дій, ведення війни та збройного міждержавного конфлікту є особливо актуальним на тлі протистояння України з РФ.

У проаналізованих дослідженнях наголошується на тому, що «насильство щодо жінок у військовому середовищі включає як тяжкі наслідки, зокрема зґвалтування, так і інші протиправні дії: сексуальні домагання, примусову проституцію, сексуальне рабство, примусову вагітність, примусову стерилізацію, примусове оголення частин тіла та інші форми сексуального примусу», які використовуються не лише для фізичного, а й для психологічного насильства щодо жінок та їхніх родин [2, с. 108–112].

Зазначається, що метою таких дій є залякування населення, руйнування сімейних зв'язків, зниження морального духу, а в окремих випадках – зміна етнічного складу населення або навмисне зараження жінок ВІЛ-інфекцією [2, с. 118]. Женевська конвенція та Додатковий протокол № 1 гарантують жінкам особливий захист від будь-яких форм сексуального насильства, зокрема зґвалтування та примусу до проституції [1, с. 27–29].

Поряд із цим дослідження вказують на низку «факторів, що підвищують ризик сексуального насильства з боку військових: агресивну маскуліну культуру, доступ до алкоголю й наркотиків,

проведення рейдів у домогосподарствах, де жінки перебувають самі, а також мародерство та репресивні заходи проти цивільних жінок на окупованих територіях [2, с. 110].

Ми вважаємо, що питання, висвітлені в цих роботах, мають актуальне значення для продовження досліджень у сфері насильницької злочинності та дозволяють окреслити напрями досліджень як до початку ведення бойових дій на території України, так і після них. Політична ситуація в країні загострюється, а нові факти вчинення насильницьких правопорушень щодо жінок-військовослужбовиць потребують додаткового аналізу, оскільки залишаються актуальними сьогодні та постійно висвітлюються в засобах масової інформації. Це обґрунтовує необхідність їх систематизації та наукового вивчення відповідно до реалій запобігання в умовах сьогодення.

Виклад основного матеріалу. За статистикою Офісу Генерального прокурора України, Верховного Суду та інших офіційних джерел, у сучасних реаліях кількість злочинів, що вчиняються військовослужбовцями, регулярно зростає», серед яких має місце насильство щодо жінок.

Відкриті джерела засобів масової інформації здебільшого висвітлюють проблематику вчинення військовослужбовцями кримінальних правопорушень, що дозволяє оцінити динаміку їхнього вчинення, а також підкреслюють загальне зростання злочинності у військовому середовищі [2; 5].

Проблема насильства у військовому середовищі набуває особливої актуальності, оскільки сили захисту України стикаються з проблемою комплектування бойових підрозділів, подекуди з порушенням прав людини під час мобілізаційних заходів, поповнення особового складу без належної підготовки, а також із підвищеним психологічним навантаженням в умовах воєнного стану [6; 7]. Це особливо впливає на службові стосунки у військовому середовищі, погіршуючи психологічний стан та взаємодію чоловіків і жінок у різних військових формуваннях, незалежно від обставин бойової діяльності чи виконання службових і функціональних завдань у містах постійного розміщення військовослужбовців [5; 7].

Такі умови створюють підґрунтя для дезадаптації в мікро- та макроколективах, а також сприяють виникненню суспільно небезпечних явищ порушення військової дисципліни та правопорядку, серед яких значну частку становлять насильницькі правопорушення щодо жінок [5; 6].

Відкриті джерела країн-партнерів вказують на те, що після повномасштабного вторгнення сил РФ на територію України сексуальне насильство та приниження честі і гідності, особливо жінок, стає значно поширеним явищем [6; 7].

Із статей та звітів ООН: **Report of the Secretary-General on conflict-related sexual violence, January – December 2023**, **In Ukraine, survivors speak out about conflict-related sexual violence**, **Report on the Human Rights Situation in Ukraine, 1 March – 31 May 2024**, а також із інформації Моніторингової місії з прав людини в Україні, у період з 24.02.2022 по 31.08.2024 задокументовано 376 випадків сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом (CRSV), з яких третина злочинів була вчинена проти жінок [1; 6]. У свою чергу, Моніторингова місія з прав людини в Україні зафіксувала 85 нових випадків насильницької злочинності сексуального характеру, третина з яких стосується жінок-військовослужбовців.

Паралельно активісти, медіа та правозахисні організації надають звіти та повідомляють про випадки насильницької діяльності всередині збройних формувань України, особливу увагу приділяючи випадкам, коли військовослужбовиці стають жертвами з боку колег або керівництва.

Інциденти таких правопорушень оприлюднюються поодинокі або в обсязі, що не привертає увагу суспільства. Однак саме публічне розповсюдження інформації про такі правопорушення підвищує увагу до масштабів проблеми, особливо з огляду на те, що більшість насильницьких злочинів залишаються нерозголошеними через можливий страх помсти або ієрархічну залежність потерпілих [5; 6].

Відсутність гендерно-диференційованої статистики унеможливує повне висвітлення проблематики, що стосується жінок-військовослужбовців. Однією з причин відсутності офіційного збору даних є низький рівень довіри до державних інстанцій, як цивільних, так і військових, а також відсутність належного механізму їхнього захисту [6; 7].

З початку ведення бойових дій на території України випадки сексуального та гендерно зумовленого насильства почали зростати. За даними ООН, велика кількість жінок, що вимірюється тисячами, зазнала насильства сексуального характеру під час бойових дій, а також під час перебування на окупованих територіях [6; 7].

Голос Америки Українською» підкреслює зростаючий тренд насильства щодо жінок-військовослужбовиць у прифронтових областях, а саме: Донецькій, Луганській, Харківській та Херсонській [2].

У той час, видавництво UNW робить акцент на тому, що реальні масштаби такого роду злочинності значно перевищують дані, оприлюднені українськими джерелами, через високий рівень страху жертв насильства, які бояться повідомляти про вчинені щодо них моральні чи фізичні правопорушення [6].

Дані з онлайн-видань та інших джерел дозволяють проаналізувати ситуацію з огляду на те, що військовослужбовець є особою зі спеціальним правовим статусом. Така особа може бути як жертвою правопорушень, так і їхнім винуватцем, оскільки військові об'єкти – зокрема військова частина, блокпости, бойові позиції – створюють специфічні умови для проходження служби та вчинення правопорушень. JurFem і Slidstvo.com надають матеріали та аналітику, які фіксують випадки сексуальних домагань, психологічного або фізичного примусу та тиску в лавах Збройних Сил України [5].

Важливо зазначити основний механізм злочинів насильницької спрямованості – «культура мовчання». Цей механізм передбачає відсутність дій жертви, спрямованих на повідомлення про вчинене щодо неї насильство, через страх втратити посаду або через посадову залежність від винуватця [5; 6].

Іншим механізмом є зловживання ієрархією у військових формуваннях. Це явище фігурує у більшості правопорушень, вчинених військовослужбовцями, і передбачає зловживання владою чи службовим становищем для вчинення насильницьких правопорушень, що можуть мати різний характер.

Зазначене підкреслює шкоду численних безпідставних обмежень військовослужбовців, які формують закритий колектив і створюють соціально-психологічний тиск. Це впливає як на військовослужбовців чоловічої статі, які через зазначені обставини можуть бути схильні вчиняти злочинні дії, так і на військовослужбовиць, які змушені терпіти насильство, культивуючи латентне ставлення до нього, без розголосу через можливу втрату військового статусу або страх переслідувань.

Жінки у військових формуваннях, незалежно від року проведення досліджень, залишалися категорією підвищеного ризику. З введенням воєнного стану проблема загострилася, особливо серед військовослужбовиць, які перебувають у зоні підвищеного ризику насильницьких дій, де трапляються сексуальні домагання під час несення служби або виконання бойових завдань, психологічний тиск та приниження, що обмежують можливість самозахисту та зменшують шанси звернення до відповідних органів.

За даними Life Pravda та Радіо Свобода, випадки сексуального насильства включають не лише фізичні дії, а й психологічні методи примусу, що створюють систему дискримінації жінок у підрозділах.

Незважаючи на публікацію офіційної статистики, категорія насильницьких злочинів не вважається основною проблемою, тому відомості щодо неї є неповними та фрагментованими через відсутність відкритих реєстрів, які дозволяли б проводити комплексний аналіз, а також через кількість справ, що не доходять до представників гілок влади, та точкове висвітлення проблематики в медіа, що обмежує статистичну вибірку.

Інтернет-джерела фіксують випадки сексуальних домагань та насильства всередині підрозділів, де жінки піддаються фізичному та психологічному тиску. Видання Slidstvo.info висвітлило випадок, у якому військовослужбовицю примусили до певної поведінки під час несення служби, а дії сексуального характеру щодо неї залишилися неповідомленими через страх втрати місця служби.

Аналітичний звіт JurFem підкреслює, що переважна більшість випадків залишається невидимою для командування через чинники, зазначені раніше. У звіті також зазначаються різні форми насильства, зокрема приниження честі та гідності, сексуальні домагання, мобінг, залякування та примус до мовчання.

Матеріали UNW та «Голос Америки Українською» підтверджують, що в сучасних умовах насильство щодо жінок набуло системного характеру. Військовослужбовиці зіштовхуються з подвійною загрозою: безпосередньо через професійну діяльність та з ризиком зазнати насильницьких дій як на полі бою, так і поза зоною бойових дій.

Випадок цивільної громадянки України Людмили Гусейнкової демонструє, що під час перебування в полоні існує культ сексуального насильства над жінками, що ускладнює верифікацію та документування правопорушень [2; 4]. Цей випадок висвітлює латентність насильства та його

психологічні наслідки для жертв, які включають тривожні розлади та страх повернення до служби через можливість повторного потрапляння в полон.

Зафіксовані випадки насильницької діяльності на гендерній основі відображають складність і масштаби проблеми. Розслідування та публічні заяви свідчать, що з початку повномасштабного вторгнення жінки частіше стають жертвами насильства.

Видавництво The Guardian надає матеріали, у яких зазначається про пропозиції сексуального контакту під загрозою негативних наслідків, що стосуються не лише роботи, а й приватного життя.

Аналогічні інциденти висвітлює Slidstvo.Info, зокрема випадок, коли медична працівниця ЗСУ надала відеодокази домагань. Водночас офіційного розслідування не відбулося, а керівник підрозділу залишився без покарання.

Інтернет-видання Mezha повідомляло, що за період з 1-го до 6-го місяця роботи омбудсмени з прав військовослужбовців отримали сім скарг на сексуальні домагання, з яких дві були підтверджені [2]. Варто зауважити, що попри низькі гарантії захисту та відсутність належного механізму підтримки, такі випадки продовжують фіксуватися.

Уповноважений ВРУ з прав людини Дмитро Лубінець зазначив, що масштаби насильницьких злочинів та офіційні цифри не відображають реальної картини. Механізми та чинники сексуального насильства та психологічного тиску в підрозділах ЗСУ носять системний характер, проте через страх, стигму та ієрархічні обмеження більшість випадків залишається не озвученою, що формує середовище латентного насильства.

Міжнародна практика підкреслює важливість проблеми, незалежно від наявності бойових дій. Країни-партнери та міжнародні організації системно визнають цей вид злочинності та документають порушення прав жінок на державному та наднаціональному рівні.

Відповідно до щорічних звітів United Nations та Моніторингової місії з прав людини, CRSV є глобальною проблемою. Через масштабність і специфіку ведення бойових дій міжнародні організації наголошують на необхідності комплексного реагування. Міжнародна практика містить приклади стратегій, спрямованих на покращення ситуації щодо насильницьких дій над вразливою категорією, наприклад **Strategy for Prevention of and Response to the Conflict-Related Sexual Violence in Ukraine**.

Дана стратегія була розроблена за підтримки UNW і визначає рамки для державних, міжнародних та громадських механізмів запобігання та реагування на випадки насильства. Стратегія передбачає фіксацію фактів, впровадження превентивних заходів, систему захисту жертв та покращення процесів розслідування, що дозволяє зменшити латентність.

У арміях держав із високорозвиненою системою контролю, наприклад США, насильницька діяльність обов'язково документується. Звіти U.S. Department of Defense демонструють щорічну реєстрацію тисяч випадків різних форм насильства [7]. Ключовим елементом боротьби є організація анонімних повідомлень, розвиток каналів комунікації та надання відповідних повноважень існуючим органам або створення внутрішніх служб реагування, які забезпечують кваліфіковану юридичну та психологічну допомогу.

Методи включають навчальні програми для особового складу, наголошення на неприпустимості сексуальних домагань до жінок-військовослужбовців, а також створення чіткої процедури реагування на скарги та контроль за дотриманням правового порядку в підрозділах.

У Європейському Союзі та інших міжнародних організаціях боротьба з CRSV поєднує превентивні та каральні механізми. ЄС та країни-члени здійснюють моніторинг дотримання міжнародних стандартів, координують підготовку військових контингентів для миротворчих операцій та забезпечують відповідальність за порушення міжнародного гуманітарного та кримінального права.

Резолюції Ради Безпеки ООН 1325, 2106 та 2467 закріплюють зобов'язання держав забезпечувати захист цивільних та військовослужбовиць, а також реагувати на випадки сексуального насильства як на воєнні злочини [6; 7].

Комплексна система заходів включає медіа-підтримку та громадський контроль. Публікації та звіти міжнародних правозахисних організацій, таких як Human Rights Watch, Amnesty International та UN Women, демонструють ефективність поєднання прозорого висвітлення проблеми, правового регулювання та спеціалізованих програм захисту жертв.

В Україні застосування міжнародних практик у контексті повномасштабного вторгнення дозволяє планувати впровадження механізмів реєстрації випадків насильства, психологічного супроводу постраждалих та навчання особового складу.

Такі дії створюють передумови для підвищення довіри до системи правосуддя та державних органів загалом, а також, як показує досвід США, сприяють зменшенню латентності та толерантності до такого виду правопорушень.

Висновки. Вищезазначене свідчить про те, що насильницькі правопорушення щодо жінок, зокрема військовослужбовиць, у період дії воєнного стану мають не поодинокий, а системний і латентний характер. Бойовий стрес, дефіцит належної підготовки особового складу, жорстка військова ієрархія, відсутній ефективний механізм реагування та сформована «культура мовчання» створюють умови, за яких переважна кількість правопорушень даного типу залишаються поза межами офіційної статистики й належного правового реагування. В свою чергу це унеможливило об'єктивну оцінку масштабів проблеми та поглиблює недовіру до системи військового управління та правосуддя.

У цих умовах протидія насильницьким правопорушенням має виходити за межі декларативних стратегій і ґрунтуватися на негайних, практично орієнтованих рішеннях. Передусім ідеться про створення реальних, а не формальних можливостей безпечного повідомлення про факти насильства, зокрема шляхом упровадження незалежних і анонімних каналів звернення, доступних військовослужбовцям без погодження з безпосереднім командуванням. Водночас критично важливим є запровадження тимчасових гарантій захисту потерпілих, які б унеможлилювали тиск, переслідування або кадрові санкції щодо заявниці на період перевірки повідомлення, а також передбачали негайне обмеження службових повноважень ймовірного кривдника.

Також є доцільним формування гендерно диференційованого обліку насильницьких правопорушень у військовому середовищі, що дозволяє зменшити рівень латентності, створити підґрунтя для аналізу й подальшого запобігання насильницької злочинності над жінками-військовослужбовцями.

Кожен випадок має фіксуватись та автоматично супроводжуватись наданням кваліфікованої допомоги, як психологічної, так і правової, без додаткових бюрократичних процедур чи залежності від волі командування. В свою чергу важливо встановити чіткі алгоритми для командирів усіх рівнів із персональною відповідальністю за ігнорування повідомлень або сприяння приховуванню правопорушень.

В умовах ведення бойових дій є доцільним впровадити короткострокові обов'язкові інструктажі і тренінги для особового складу, спрямованих на зменшенні толерантності до сексуальних домагань та насильства та роз'ясненні правових наслідків таких дій та доступних механізмів захисту. Додатково до зазначених заходів необхідно впровадити зовнішні контроль, шляхом залучення омбудсменських інституцій і правозахисних організацій.

Реалізація таких заходів на сучасному етапі є необхідною передумовою підвищення рівня безпеки у військовому середовищі та зміцнення довіри до державних інституцій в умовах збройного конфлікту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом: запобігання та реагування: зб. статей та доп. Міжнар. наук.-практ. конф., 9 листоп. 2023 р. Київ, 2023. 129 с.
2. Mezha. (2024, April 23). Жінка в армії, російський полон та гендерна рівність. Інтерв'ю з Олесею Мельниченко [Video]. YouTube. <https://youtu.be/nsYQ94vdz8w> (YouTube) Радіо Свобода. (2025, February 03). Звільнені з полону жінки – відверто про пережите насильство. Чотири історії | #ВУКРАЇНИ [Video]. YouTube. <https://youtu.be/xKDjO6eyhYo> (YouTube).
3. Bili, H., & ін. [або назва каналу, якщо не відомо авторів]. (n.d.). Били, морили голодом і гвалтували! Українські жінки розкрили правду про російський полон! [Video]. YouTube. <https://youtu.be/ituQkhnO4mI>.
4. Реальні історії жінок, які пережили полон [Video]. YouTube. https://youtu.be/oz_PtEQywEY.
5. Gender in Detail. (n.d.). Сексуальні домагання у збройних силах в Україні та світі. <https://genderindetail.org.ua/library/suspilstvo/sexualni-domagannya-u-zbroynyh-sylah-v-ukraini-ta-sviti.html>.
6. UN Women. (2024, October). War on women: women killed in armed conflicts double in 2023 [Press release]. <https://www.unwomen.org/en/news-stories/press-release/2024/10/war-on-women-women-killed-in-armed-conflicts-double-in-2023>.

7. International Committee of the Red Cross. (n.d.). Women facing war [Report]. https://www.icrc.org/sites/default/files/external/doc/en/assets/files/other/icrc_002_0798_women_facing_war.pdf.

Дата першого надходження рукопису до видання: 05.01.2026
Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 20.02.2026
Дата публікації: 5.03.2026

© Ломтєв А.Р., Пащенко Є.М., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0